

TARTU
ÜLIKOO LI
RAA MATUKO CU
TEADUS-
12. KONVE-
RENTSI
ETTEKANNETE
TEESID

KONTROLLSEMPLAR

TARTU ÜLIKOOL

TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGU

12. TEADUSKONVERENTS

**INFOTÖÖ KÕRGKOOLI
RAAMATUKOGUS**

6. -7. VI 1989

Ettekannete teesid

TARTU 1989

Kujundaja T. Sepp

Vastutavad toimetajad A. Norberg ja U. Tõnnov

ИНФОРМАЦИОННАЯ РАБОТА В ВУЗОВЫХ БИБЛИОТЕКАХ .
Тезисы 12 научной конференции 6-7 июня 1989 г.
На эстонском и русском языках.
Тартуский университет.
ЭССР, 202400, г.Тарту, ул.Дликооли, 18.
Vastutavad toimetajad A. Norberg, U. Tõnnov.
Paljundamisele antud 3.05.1989.
Formaat 60x84/16.
Rotaatoripaber.
Masinakiri. Rotaprint.
Tingtrükipoognaid 2,33.
Arvestuspoognaid 2,14. Trükipoognaid 2,5.
Trükiarv 300.
Tell. nr. 364.
Taguta.
TRÜ trükikoda. ENSV, 202400 Tartu, Tiigi t. 78.

OLIKOOLI RAAMATUKOGU INFOTÖÖ OLEVIK JA TULEVIK

Olle Must

1. TOR infoteeninduse aluseks on tema fond.

FONDI KOMPLEKTEERIMISE ALLIKAD

- sündeksemplar;
- ost raamatukauplusest;
- vahetus (vahetuspartnereid välisriikides 421, H.Liidus 100);
- "Ajakirjanduslehti";
- TO kirjastus- ja trükiosakond;
- TO-s kaitstud dissertatsioonid, lepingulised tööd, väistlustööd;
- annetused;
- lepingud infokeskustega.

FONDI JUURDEKASV AASTAS

ca 120 000 eks.

FOND 4.4 milj. eks.

RAAMATUD	PERIOODIKA	VAHENDUSINFO:
2 203 210 eks., sh. väliskirj. 883 260 eks.	1 581 016 eks., sh. välisperioo- dika 846 427 eks	<ul style="list-style-type: none">- ekspress-, signaal-, referaat-, ülevaate-ajakirjad (ca 300 nim.);- sisukordade koopiad (ca 300 nim.);- andmebaasid (nii H.Liidus kui ka raamatukogus genereeritavad);- infolehed;- kartoteegid.

EVL (7000 nim. a-s).
Rahvusvaheline EVL.

Faberkoopiate valmistamine (ca 65 000 lk. a-s).
Mikrofilmide valmistamine (ca 2300 nim. a-s).

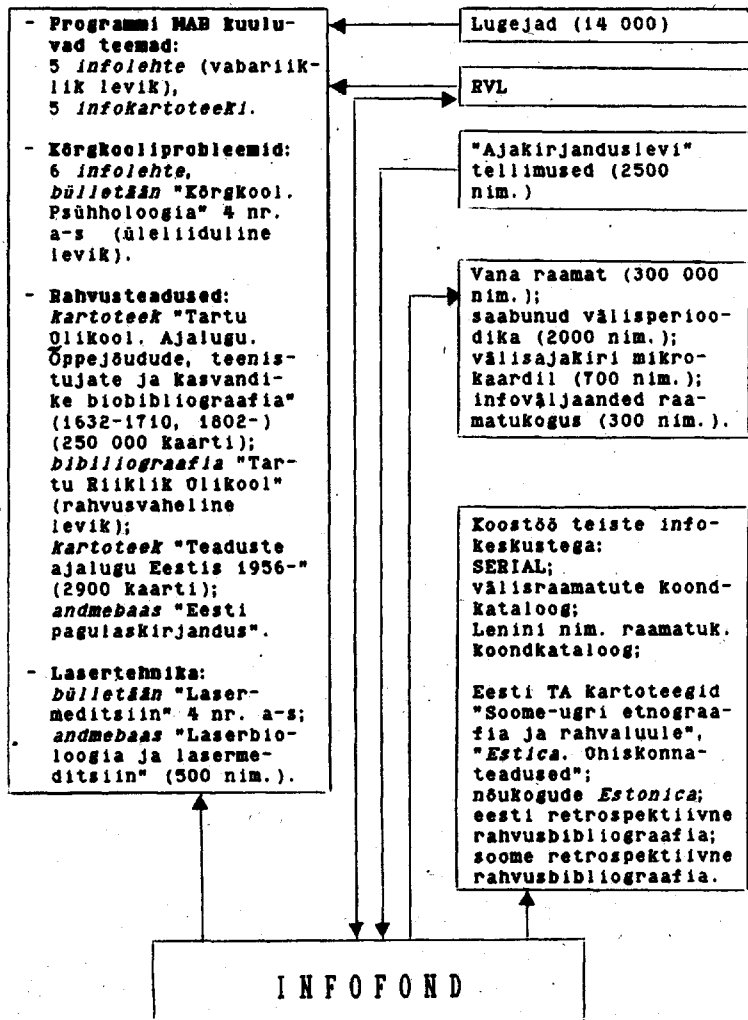
TAISTEKSTI TAGAMINE

Lepingud infokeskustega artiklite, käsikirjade paberkoopiate saamiseks (ca 6000 nim. a-s).

2. TOR-s täna rakendatavast infoteenindusstruktuurist annab ülevaate alljärgnev skeem.

TO TEADLASTE INFO-
TEENINDAMINE

ANDMEBAASID

3. Raamatukogude infotöö tulevikust on mõtet rääkida ainult sel juhul, kui muutub reaalseks fondide avamine kaasaegsel tasemel, st. kaasaegse infotehnoloogia olemasolul (vt. U. Aunini teesid käesolevas kogumikus).

Rahvusvahelises infovahetuses võrdväärse partnerina osalemiseks on raamatukogu töö põhisuunaks fondide avamine, vastavate andmebaaside loomine (nii bibliograafiad kui ka täistekst).

4. Ülikooli raamatukogu saab edasi areneda vaid funktsioneerivas infosüsteemis, tingimustes, kus ühendatud arvutivõrgud võimaldavad juurdepääsu kõigile andmebaasidele - asutusesisestele, rahvuslikele, rahvusvahelistele, kusjuures eelnevalt on loomulikult fikseeritud informatsiooni kasutamise majanduslikud, õiguslikud ning eetilised alused.

5. Ülikooli raamatukogu lugeja on eelkõige teadlane ja üliõpilane. Selle grupi jaoks on hädavajalikud kirjutamist hõlbustavad, analüüsi teostavad, näitlikke materjale valmistavad, elektroonilist ühendust võimaldavad ning kirjanudusele ligipääsu võimaldavad tehnilised vahendid.

Infotöös peame arvestama, et tänu arenenud tehnoloogia kasutuselevõttule muutub õppeprotsessi olemus ning ka produktiivsus (võimalus säilitada personaalseid teadmistebaase, juurdepääs salvestatud teadustöödele, instrueerimine arvuti vahendusel, dialoogid, elektrooniline testimine koos tulemuste kohese tagasisidemega, elektrooniline ülesannete esitamine jne.).

6. Juba praegu peame arvestama, et raamatukogu infofondi vorm tulevikus muutub.

Rahvusülikooli raamatukoguna jääb ta endiselt ülikoolis genereeritava informatsiooni säilitajaks ka traditsioonilises vormis (trükisena, käsikirjana), trükisena jätkatakse ka enamiku teadusmonograafiate komplekteerimist. Eeldatavasti hoopis teisel kujul hakkab toimuma õppematerjalide, ajakirjanduse, vahendusväljaannete komplekteerimine (laserketastel jms.). Sellega seoses toimuvad sügavad muutused kõigis seni traditsioonilistes raamatukogunduslikes tööetapides (inventeerimine, indekseerimine, kataloogimine, laenutamine jne.).

7. Neis tingimustes suurenevad lugejate võimalused üha

rohkem ise oma infovajadusi rahuldada.

Raamatukogu infospetsialistide ülesandeks jääb juhendada ja abistada lugejaid infoallikate valikul, aidata kaasa infoallikate kasutajate harimisele, väljaõppele.

RAHVUSLIK ÜLIKOOI JA RAHVUSTEADUSTE INFOTEENINDUS

Laine Peep

Taas au sisse tõusnud rahvuslikkus ja lähenev emakeelise ülikooli 70. aastapäev kohustavad meid tõsiselt mõtlema rahvusülikooli arengule teel avatud infoühiskonna poole. Rahvusteadused kui igale vabale rahvusele eriti tähtis uurimisvaldkond olid pikka aega ülikoolis surus seisus. Rahvusteaduste infoteenindus oli ametkondlikult hajutatud, majandusliku toe ja korraldusliku tähelepanuta üsna iseenda hooleks jäetud. Rahvusteadused saavad areneda vaid siis, kui oma maa ja rahva põhjalikule ja üksikasjalikule tundmisele lisandub uurimisobjekti arengu üldpildi nägemine maailma tervikus. Nende uurimistööde teoreetilis-metodoloogilise baasi ja infoteeninduse arengu tase on rahvuslik rikkus, mis on võimaline rahva arengut oluliselt kiirendama.

Rahvusteadused on järjepidevas tihedas seoses varem uurituga, ammu toimunuga. Nende infovajadused on ühtäkki nii ajaloolised kui ka globaalsed. Lai haare ja sügavuti minek on kohustuslik ja samaaegne. Kitsas faktograafiline lähene-mine on tõsiste tulemuste saamiseks kõlbmatu.

Äärmiselt murettekitav on ülikooli raamatukogus tehtud tähelepanek, et just rahvusteadustega tegelejad on üsna rahuldolematu lugejakontingent. See näitab, et rahvuslikkuse eiramine ja täppisteadustest ning tehnikast pärit olevate infotöö meetodite ja vormide rakendamine ei õigusta end.

Kuigi ülikooli raamatukogul on rahvusteaduste infoteenindamisel ajalukku ulatuvad traditsioonid ja omanäoline ning läbimõeldud kujunemislugu, ei ole põhjust olukorraga rahul olla.

Individuaalse infoteeninduse meetodid kopeerivad suuresti seda, mida soovitab üleliiduline hoiak infoteenindusele. See aga on enamasti suunatud vaid teadistamisele. Faktograafiliste, valikstatistiliste ja sekundaarsete andmepankade loomisel oliakse ajast ja arust. Oheilt poolt vastava tehnika puudumise pärast, teiselt poolt on ikka veel jõus mitmesugused piiravad ja salastavad eeskirjad. Reaalse infootsingu suunamine takerdub teatmeteoste vähesuse ja välismaiste infoallikate kättesaamatuse tõttu. Uurijate infootsialase kirjaoskuse tõstmine on ahistatud üleliiduliste eeskirjadega, mille järgi bibliograafiaalase kirjaoskuse andmine kuulub vaid kursusesse "Sissejuhatus erialasse".

Raamatukogu tegevuse aluseks rahvusteadustes on oluline ja elementaarne tõsiasi, et kirjalik dokument, algaallikas, raamat on põhiline ja sageli ka ainus teadusliku tunnetuse allikas, raamatukogu või arhiiv ainuke laboratoorium. Seepärast on vaja üldist tunnustust ja toetust raamatukogu komplekteerimispoliitikale.

Sellele arusaamisele toetudes võeti raamatukogus juba 1969.a. tõsiselt ette *Estica* fondi järelkomplekteerimise põhimõtete uuendamine. Kuigi nii *Baltica* kui ka eesti raamat oli ülikooli raamatukogus küllalt heas hooles 19. sajandil ja päris hästi korraldatud Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli raamatukogus, oli sõjajärgsete aastate hoolimatus jätnud siia tõsiseid jälgi. Otsustati asuda koondama antud piirkonna kõiki vanemaid trükiseid, suurendada eksemplaarsust, avardada fondi geograafilisi piire, asuda eesti päritoluga autorite teoste kogumisele üle terve ilma keelest ja ainealast olenemata, hankida kõike Eestit käsitlevat, ükskõik kus ja millal see ka ilmunud ei oleks. Sisuliselt oli see rahvusülikooli raamatukogu rolli teadvustamine komplekteerimisel.

Ei vaja tõestamist, kui suure tähtsusega on ähe rahva uurimisel trükisõna täielik ülevaade, mida nimetatakse rahvusbibliograafiaks. Eestikeelset ja Eestiga seotud muukeel-

sel trükisõnal on enam kui 460-aastane ajalugu. Kõige laiemalt võttes on oluline saada ülevaade kogu sellest kirjandusest, mis on ostenud Eesti ainsa ülikooli raamatukokku algusaegadest alates. Selle fondi avamiseks kaasaegsel moel loodi 1978.a. rekataloogimisosakond, mille ülesandeks sai raamatukogu vanema raamatuvara (kuni 1944.aastani) masinkataloogi ettevalmistamine.

Mure ja töö eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia programmi kandmisel käis ülikooli raamatukogule üle jõu ja võimaluste. Osaledes selles ulatuslikus ettevõtmises, asuti tööle peamiselt ülikooli väljaandel ilmunud ja suure osa Eestiga seotud võõrkeelse raamatu avamisel. Eestis, kus rahvuskultuur on pikka aega arenenud valitseva mitteeestikeelse kultuuri kiuste, on sellelgi andmepangal rahvuslikku eneseteadvust väärtustav ja toetav osa.

Kuna rahvusülikooli raamatukogu roll nõuab eesti raamatu ja *Estonica* ning ka *Baltica* võimalikult täielikku hankimist, säilitamist ja kättesaadavaks tegemist, ei saa unarusse jätta välismaist osa selles, nn. eksiilkirjandust või välis-*Estonicat*.

Nii on ülikooli raamatukogu püüdnud teadlikult 1962. aastast alates, alguses põhiliselt välisvahetuse teel, hankida välismaal ilmunud eestlaste või Eestiga seotud isikute poolt kirja pandut. Eesti *Exteriorica* saamine oli kuni viimase ajani juhuslik ja vähene. Kuid kirjavahetus aitas kujundada suhtumisi ja hoiakuid. Eestikeelse rahvusülikooli tähtpäeva eel on raamatukogu saanud väärtuslikke ja suuri annetusi eesti teadlastelt ja kultuuriühingutelt väljaspool kodumaad.

Tänaseks on ülikooli raamatukogu jõudnud otsustava pöördeni, milles vanad ja ammu omandatud väärtused ning algatused ühinevad tänapäevaste rahvuslike uudisvõimalustega. Salata ei saa sedagi, et ees seisab veel pikk tee, võideldes rahvusteaduste uurimistaseme kui ka uurimisvõimaluste parandamise eest. Kiilustatus ja hajutatatus segab, ühistöö parem korraldus ülikooli ja Eesti Teaduste Akadeemia rahvuslike uurimisinstituutide vahel annab veel seada hulga otstarbekamaks. Ei ole sellest kasu kellelgi, kui humanitaaruuri ja

peab info hankimiseks pendeldama Tartu ja Tallinna vahel. Nii väikeses riigis kui Eestimaa on, peaks andma ühildada ja ühendada rahvusteaduste arengusuundi ja andmebaase.

Ülikooli raamatukogul on kavas asuda eestikeelse ülikooli juubeliaastal otsustavalt parandama rahvusteaduste infoteenindust.

RAHVUSBIBLIOGRAAFIA INFORMATIIVSUSEST

Anne Ainz

1. Rahvusbibliograafias sisalduv andmestik võimaldab lisaks bibliograafilise kontrolli ülesandele olla rahvuskultuuri ja selle suundumuste peegeldajaks. Kahjuks on nii meie retrospektiivse kui ka jooksva rahvusbibliograafia koostamises ja trükkitoimetamises vajakaajämisi, mis oluliselt vähendavad selle informatiivsust.

2. Retrospektiivne rahvusbibliograafia koosneb järgmistest ettevalmistamisel olevatest bibliograafianimestikest:

- 1) eestikeelsed raamatud, 1525-1917, 5 köidet;
- 2) Eestis ilmunud ja Eestiga seotud võrkeelsed raamatud, 16.saj. algus - 1940, 2 köidet;
- 3) Eestis ilmunud ja Eestiga seotud venekeelsed raamatud, 19.saj. algus - 1940;
- 4) eestikeelsed perioodikaväljaanded, 1766-1940;
- 5) Eestis ilmunud ja Eestiga seotud võr- ja venekeelsed perioodikaväljaanded, 1681-1940.

Eestikeelsete raamatute nimestiku 2.-3. köite (1681-1900) käsikiri on peaaegu valmis ja 4.-5. köite (1901-1917) käsikiri juba põhiliselt arvutisse viidud. Võr- ja venekeelse perioodika bibliograafianimestik on valmis, trükkimise

ne on takerdunud mitte niivõrd kitsaste trükiolude kui ahtakese arusaama taha väljaande vajalikkusest.

Kogu retrospektiivse rahvusbibliograafia sari on ühtlasi koondkataloog, viidates trükise leidumusele Eesti, osalt ka Leningradi, Moskva, Riia ja välismaa raamatukogudes ning Eesti arhiivides.

3. Rahvusterritooriumit ilmunud ajakirjanduse analüütilise bibliografeerimise vajadust Eesti oludes võimendab asjaolu, et sõdade ja muude ajaloo-sündmuste keerises on osa arhiivimaterjale kas hävinenud või hävitatud. Ka on meie erialase ajakirjanduse algus liiga hiline ja pikemat aega järjepidevalt ilmunud erialaajakirju vähe, selleks et teadus- ja kultuuriloo uurimisel tõhusalt abiks olla. Esimesed katsed eesti ajakirjanduse sisu bibliografeerimisel tehti juba 19. saj. Järjekindlalt asus sellega tegelema Kirjandusmuuseumi bibliograafia osakonna eelkäija, Eesti Bibliograafia Asutus (1921-1940), kus alustati rööbiti 19. saj. eesti keelse perioodikaga jooksva ajakirjanduse bibliografeerimist. Eesti ajakirjanduse sisu retrospektiivset bibliografeerimist jätkati ENSV Teaduste Akadeemia allasutusena ja see on praegugi Kirjandusmuuseumi bibliograafia osakonna põhitööks.

4. 1968. a. loodi rahvusbibliograafia osakond Fr. R. Kreutzwaldi nim. Riiklikus Raamatukogus sihiga kiirendada eesti ajakirjanduse retrospektiivse analüütilise bibliograafia koostamist. Koostöös Kirjandusmuuseumiga hakati bibliografeerima väga mahukat Eesti Vabariigi aegset ajakirjandust.

Tänase päeva seisuga peegeldub 19. saj. ja 20. saj. alguse ajakirjanduse sisu ainult Kirjandusmuuseumi kartoteekides. Aastatel 1917-1944 ilmunud ajakirjanduse bibliograafiat on tehtud mõlemal pool. Ajalehtedest nimetaksime ennekõike Kirjandusmuuseumis bibliografeeritud "Päevalehte" (1905-1940), praegu on seal käsil "Postimees". Rahvusraamatukogus on bibliografeeritud "Vaba Maa" (1918-1938), "Uus Eesti" (1935-1940), "Linna Teataja" (1941), "Eesti Sõna" (1941-1944), "Õpetajate leht" (1930-1940). Töös on "Tallinna Teataja", "Rahvaleht", "Esmaspäev"

Ajakirju aastatest 1917-1944 on mõlemal pool üsna arvestataval määral töös olnud, muuseumis kirjandus- ja kultuuriajakirjad, Rahvusraamatukogus pedagoogika-, majandus-, loodusteaduslikud, tehnika-, muusika-, kunstiajakirjad.

Retrospektiivse analüütilise bibliograafia kartoteekide kogumaht on üle 2,5 miljoni kaardi.

5. Nõukogude Eesti raamatut registreerib Raamatupalati väljaanne "Raamatukroonika" ja ajakirjanduse sisu avab "Artiklite ja Retsensioonide Kroonika". Viimane on varustatud ainult nime- ja asutuste aastaregistriga. Märksõnaregistri ja koondregistrite puudumine on tinginud mitmete lugejateenindust hõlbustavate kartoteekide koostamise Rahvusraamatukogu rahvusbibliograafia osakonnas (ja teisteski osakondades), ka teistes raamatukogudes. Lahendust lugejatele ammentava teabe andmiseks ja tööjuu kokkuhoidmiseks näeme Nõukogude Eesti rahvusbibliograafia koostamises arvutil. Eeltood selleks tehakse, tehnika küll seni puudub.

6. Välis-*Estonica* ja välismaal ilmunud eestikeelse trükise bibliografeerimine on meie ühiskonna uuendamise protsessis muutunud täiesti mahukaks tööüldisuseks. Rahvusraamatukogu rahvusbibliograafia osakonnas on juba 10 aastat kõigist kättesaadavatest allikatest kogutud sellealast teavet. Meie kartoteekides on avatud väliseesti ja baltisaksa teadusajakirjade sisu ("Mana", "Tulimuld", "Rootsi Eesti Teadusliku Seltsi Aastaraamat", "Zeitschrift für Ostforschung", "Jahrbuch des baltischen Deutschtums" jm.). Alates 1969.a. bibliografeeritakse analüütiliselt Rahvusraamatukogusse saabu- vaid väliseesti ajalehti.

Peaksime püüdma selle poole, et jooksvas bibliograafias peegelduks kogu eestikeelne trükisõna ja võimalikult palju Eesti kohta kirjutatud. Raamatupalati kroonikate *Estonica*-osa reorganiseerimise kavad iseseisvaks väljaandeks lubavad muutusi ka selles vallas.

VÄLISMAISE EESTI RAAMATU JA *Estonica*
LEIDUMUS EESTI RAHVUSRAAMATUKOGUS

Lea Lumi

1. Rahvusbibliograafia makrostruktuuri ühe osa moodustab nn. *Exteriorica* - väljaspool rahvusterritooriumi ilmunud trükisena, mis sisu ja autoriuse poolest kuulub selle maa juurde. Seega peegeldab *Exteriorica* antud maa vaimset ja kultuurielu välismaal. Sellealase kirjanduse komplekteerimine ja bibliografeerimine teenib rahvusliku kultuuri, samuti rahvusvaheliste suhete arengut. *Exteriorica* täielik ülevaade kergendab ja toetab oluliselt kultuuri ja vaimse elu arengutendentside uurimist.

2. Rahvusraamatukogu välis-*Estonica* sektori põhiülesandeks on alates 1940.a. välismaal ilmunud, eestlaste või Eestiga seotud isikute kirjutiste ja Eesti kohta ilmunu välja selgitamine ning bibliografeerimine. Selleks vaadatakse läbi raamatukogusse saabunud võõrkeelne kirjandus, eriti bibliograafiaväljaanded.

3. Probleemuuringus "Rahvusraamatukogu roll ja funktsioonid" püstitati hüpotees *Exteriorica* juhuslikkuse ja vähesuse kohta rahvusraamatukogus. Selle tõestamiseks või ümberlöömiseks oli vaja selgitada välismaise eesti raamatu ja *Estonica* kohta raamatukogus olemasoleva info sisuline maht, struktuur ja dünaamika. Uurimistöö lähtuti põhiliselt 4 aspektist: aeg, territoorium (riik), keel, sisu (valdkond). Neist aspektidest lähtuvalt selgitati väljaannete leidumus aastail 1919, 1929, 1939, 1949, 1959, 1969 ja 1979 ilmunu hulgast. Uuringust jäeti kõrvale ilukirjandus.

4. Välis-*Estonica* kartoteek sisaldab andmeid välismaal ilmunud eesti raamatu ja *Estonica* kohta tagasihoidlikult. See seletub mitmete objektiivsete ja subjektiivsete põhjustega: väljaspool rahvusterritooriumi ilmunud kirjandust on väga raske jooksvalt välja selgitada, sellealase kirjanduse kogumise printsiibid ei ole rahvusvahelises ulatuses täpselt

määratletud, rahvusbibliograafiad laekuvad puuqulikult, puuduvad asjakohased näpunäited, keeleraskused jms. Viimasel paarikümnel aastal on info juurdekasv olnud küll märgatav, kuid siiski lünklik.

5. Välismaise eesti raamatu ja *Estonica* trükiste leidumus rahvusraamatukogus on ca 30% ilmunust. Olemasoleva bibliograafilise info järgi otsustades puudub raamatukogus iga liiki kirjandust 60-90% (loodus- ja täppisteadused, tehnika-, kunsti-, muusika- ja teatrikirjandus). Suhteliselt paremini leidub ajalookirjandust.

6. Juhuslikkuse ja vaieldavate tulemuste vältimiseks, tervikliku ja tõese ülevaate saamiseks oleks otstarbekas analüüsida kogu välis-*Estonica* kartoteeki. Seda nii info olemasolu kui trükiste leidumuse aspektist. Eelkõige tuleks leida teid maksimaalse info koondamiseks *Exteriorica*-alase kirjanduse kohta, mille alusel seda komplekteerida. Olulise tähtsusega on siin tihe koostöö raamatukogude ja infosüsteemide vahel nii meil Eestis kui kogu Nõukogude Liidus, eelkõige aga välismaiste raamatukogude ja infosüsteemidega.

BIBLIOGRAAFILINE ANDMEBAAS "TARTU ÜLIKOOI"

Maare Kõnnik

Kõikidel aegadel on õpetlased olnud huvitatud oma tööde levikust ja tegevuse tutvustamisest. Samasugune vajadus on kõikidel teadusasutustel, sealhulgas ülikoolidel - on vaja ammendavat teadusalast informatsiooni.

1. Tartu Ülikooli Raamatukogus leidub mitmesugust teadmekirjandust. Osa neist on universaalsed, teised üksikut institutsiooni käsitlevad. Eesti teaduskollektiive tutvustavate väljaannete avaldamises võib täheldada juhuslikkust. Puudub ka nende üldkäsitus.

Teadlikult on tegutsenud Tartu Ülikool, Eesti Põllumajanduse Akadeemia ja Tallinna Polütehniline Instituut, järeldades 19. saj. ja 20. saj. esimese poole häid traditsioone. Avaldatud on loengute kavu, isikkoosseisude nimekirju, "*album academicum'e*", biograafilisi leksikone, üld- ja teaduskondade ülevaateid, albumeid jt. Väärtuslikke teatmeteoseid Tartu ülikooli kohta on ilmsiks tulnud hiljuti - Rootsist ja eriholust, näit. *Universitas Tartuensis*. Koost. B.Kangro. (1970); I.Käbin. Die medizinische Forschung und Lehre an der Universität Dorpat/Tartu, 1802-1940. (1986).

2. Kuidas saada ülevaadet arvukatest raamatutest ja artiklitest, mis kajastavad Tartu ülikooli teadus-, õppe- ja ühiskonnategevust?

Ülikooli väljaannete bibliograafiast mõttes juba Karl Morgenstern (kiri ülikooli nõukogule 1808.a.). Tegudeni jõuti 40 aastat tagasi. 1949.a. asuti koostama kartoteeki "Tartu ülikooli. Ajalugu. Õppeisudude, teenistujate ja kasvandike biobibliograafia", mis haarab aastaid 1632-1710, 1802 - nüüdisaeg. 1.jaan.1989.a. koosnes kartoteek ca 300 kastist, ca 258 600 kaardist, aastane juurdekasv on praegu ca 6500-7000 nimetust ehk ca 10 000 kaarti. Kartoteeki kogutakse andmeid kõigi trükiste kohta, olenemata keelest, ilmumiskohast ja laadist. Arvestatakse ka tehniliselt häid pilte. Käsikirjalistest materjalidest kirjeldatakse väitekirju ja üliõpilaste auhinnatud võistlus- või diplomitöid.

Sisu poolest jaguneb kartoteek kahte ossa, mis omakorda jaotuvad ülikooli ajaloo perioodide järgi. Esimene osa "Ajalugu" sisaldab andmeid ülikooli kohta, teine - ülikooliga seotud isikute töid, oluloolisi kirjutisi neist ja materjale nende tööde ning tegevuse kohta. "Ajaloo" osa ülesehitus on märksõnaline, näit. "filoloogiateaduskond", "kultuurisidemed", "seitsid", "teadus", "üliõpilasmüts" jpt. Personaalia on korraldatud isikunimede tähestikulises järjestuses, näit. J.Mägiste, P.Olesk, J.Peegel, P.Tulviste, G.Vainikko jne.

Bibliograafilist andmestikku täiendab faktikartoteek "Tartu ülikooli isikkoosseis", milles oluline osa on ka üliõpilastel.

Kartoteegi koostamist ja kasutamist selgitab juhend; ühes lisas loetletakse kõik olemasolevad märksõnad (aa.1802-1917, 1918-1940, 1940 - nüüdisaeg).

Märksõna "Tartu ülikool" leidub ka Kirjandusmuuseumi ja Eesti Rahvusraamatukogu kartoteekides, sest neis asutustes bibliografeeritakse varasemat ajakirjandust, ning nn. Weltmanni Kartoteegis "Baltimaad venekeelses trükisõnas".

3. Kartoteegi "Tartu ülikool" Kasutamisevõimalused on avarad. Selle baasil koostatakse bibliograafiaväljaandeid. Ülikooli raamatukogul ilmub kaks sarja:

1) "Tartu Riiklik Ülikool. ... a. ilmunud tööde bibliograafia" (ilmunud 1962-1988 aastate 1944-1982 kohta),

2) "Tartu ülikool Kirjasõnas" (ilmunud 1983 aastail 1940-1980 avaldatu kohta, valmimisel käsikiri aastail 1981 - 1985 avaldatust).

Koostamisel on "Tartu Ülikooli toimetiste koondregistrid 1893-1917", teema on jätkuv. Tartu ülikoolis kaitsstud väitekirjade nimestike (ilmunud 1961, 1965, 1973) valmimisel on kartoteegil olnud oma abistav osa. Teemanimestiku "Tartu Ülikooli Raamatukogu väljaanded ja töötajate teaduspublikatsioonid" aluseks on sama kartoteek. Nimekate professorite (P.Ariste, P.Alvre, F.Klement, J.Lotman, V.Masing, H.Trass, I.Rebane, E.Karu, L.Schotter jt.) personaalnimestikke täiendasid kartoteegis leiduvad andmed.

Kartoteeki "Tartu ülikool", samasisulisi teatmeteoseid ja bibliograafiaväljaandeid tuleb kasutamisel arvestada komplekselt, ühed täiendavad teisi (registrid, tabelid, viited).

Tartu ülikooli ja tema isikkoosseisu ning üliõpilaskonnana tegevus on pidevat tähelepanu äratanud varasematest aegadest tänaseni nii kodu- kui välismaal. See väljendub teatmeteeningutes. Suulised ja kirjalikud päringud võivad olla väga konkreetsed ja napid, kuid ka keerulise problemaatikaga, mõnedki realiseeruvad ulatuslike nimestikena.

Raamatukogu igapäevatööski on mitmeid võimalusi kogutu kasutamiseks: näituste ettevalmistamine, isikufondide korraldamine, andmete täpsustamine RVL-i jaoks, kolleegide erialaste kirjutiste otsimine, sünnipäeva kindlakstegemine,

Katsetused arvuti andmepankade loomisel jne. Kartoteeki kasutatakse keskmiselt 150-170 korda aastas (1984-1988) suuliste päringute lahendamisel. On seda palju või vähe?

4. Aktiivsemat kasutamist soodustaksid:

- intensiivsem tutvustamine sõnas ja kirjas, tihedamad sidemed ülikooli all-asutustega;
- trükiste läbitöötamine, et katta lünki aastaist 1918-1944 ja täiendada aastaid 1802-1917;
- raamatukogusse saabuvate trükiste kiirem ja sisulisem läbitöötamine; aktiivne töö järekomplekteerimisel;
- kartoteegi ja teatmekirjanduse operatiivsem ja oskuslikum käsitlemine;
- nüüdisaegne andmepank arvutis.

5. Bibliograafiline andmebaas "Tartu ülikool" on üheks oluliks Eesti teaduse ajaloo, rahvusteaduste infoteeninduses, ülikooli ja teadlaste elu ning tegevuse uurimisel.

INFO RAHVUSTEADUSTELE: PROBLEEMID JA PERSPEKTIIV

Anne Kütt

Rahvusteadustele on iseloomulik peamise osa informatsiooni saamine nii dokumentaalsetest kui muudest allikatest. Meie keele-, kirjandus- ja rahvaluuleteadlased, ajaloolased, etnograafid ja arheoloogid töötavad instituutidesse, arhiividesse ja muuseumidesse talletatud kogudega ning võtavad ise osa selle materjali kogumisest.

Siiani on olnud probleemiks uurimismaterjali mõningate oluliste osade kättesaadavus. Loodetavasti saavutatakse lähemas tulevikus juurdepääs seni suletud arhiividele. Juba on avanenud erifondide ukSED ja avalikkuse ette pääsenud eesti

kirjandus ja ajakirjandus. Tänu 1988. ja 1989.a. Reetsist saabunud suurtele raamatuannetustele suudab ülikooli raamatukogu juba anda terviklikuma pildi sõjajärgsest eesti kirjandusest. On valmimas bibliograafianimestik ülikooli raamatukogus oleva väliseesti kirjanduse kohta.

Kuid rahvusteaduste uurimiseks on iseendastmõistetavalt vaja kursis olla kogu maailma teaduse saavutustega, on vaja võrdlusmaterjali naaberriadelt. Teadust pole võimalik teha kõigest äraõigatuna.

Infoteeninduse ülesanne ongi selle kursisoleku tagamine ja siin paistavad teravalt välja meie puudused. Eelkõige peab nimetama vähest varustatust välisajakirjade, teadusteoste ja mõnede vajalike infoväljaannetega. Valuutapuudus pole ülikooli raamatukogul võimaldanud paljutki vajalikku hankida. Seejuures pole meie kehvi olusid tundvate teadlaste soovid sugugi liiga suured. Eriti vajalikud oleksid kaasa seeriat väljaandest "Current Contents": "Social & Behavioral Sciences" ja "Arts & Humanities".

Kui rääkida infoteeninduse kitsamas mõttes, siis selle efektiivsus rahvusteadustes on olnud väike. Vahendades teavet, mida saame üliõpilistest infoorganitest, me oma teadlastele ammandavat ja operatiivset infot garanteerida ei suuda. Kogu üliksentraliseeritud kohmakas üliõpiluline infoorganite süsteem on äärmiselt ebaefektiivne ning uuenumisest pole mingit märki. Silma torkab suur tehniline mahajäämus kaasaajast tasemest; sellest ka näit. **MEHOE**-i ja **STERN**-i infoväljaannete väga pikk ilmumistsükkel. Muidugi on ka operatiivseid ja huvipakkuvaid väljaandeid, nagu mõned ametkondlikuks kasutamiseks määratud vahendusdokumendid.

Ebaefektiivse riikliku infosüsteemi jätkust kompenseerivad teadlased individuaalsete kontaktide ja kirjanduse vahetusega. Otsesidemed on rahvusteadustele olulisemad kui küll täppisteadustes või tehnilistel aladel, sest keskusi, kus neid uuritakse, on vähem ning suure infokeskuse koordineeriv osa pole nii oluline. Samal ajal on eriti filoloogidel sidemed Soomega juba pikema aja jooksul üsna tihedad. Pidevalt töötab mitmes Soome ülikoolis meie õppejõude, teadlased kohtuvad konverentsidel, ka artikli või raamatu saami-

seks pöördutakse otse autori poole. Infootsingu võimalusi raamatukogu infoosakonna kaudu kasutavad aktiivsemalt aspiirandid, eriti töö algetapil, et saada ülevaadet oma teemaga seonduvast kirjandusest. Omandanud infootsinguks vajalikke kogemusi, hakkavad nad huvipakkuvaid vahendusdokumente jälgima iseseisvalt.

Otsesidemed infotöös on kindlasti õige tee, kuid nad peaksid toimima mitte ainult spetsialistide, vaid ka infoorganite tasemel. Võimalused, mida meile annaksid kaasaegsele tehnikale rajatud otsesidekanalid kodu- ja välismaiste infobaasidega, on ahvatlevad. Kui me aga soovime osaleda infovahetuses võrdväärse partnerina, peame mõtlema mitte ainult info saamisele, vaid ka andmisele, asuma ka ise moodsate infopankade rajamisele. Rahvusteadustes on selliseks loomisel olevaks infopangaks URALICA, mida tehakse vastavalt Soome ja Nõukogude Liidu koostöölepingule.

PSÜHHOLOOGIDE INFOTEENINDUS TARTU OLIKOOLI RAAMATUKOGUS

Marika Meltsas

Teadustöötajate edukaks infoteenindamiseks on oluline tundma õppida vastavate erialade spetsialistide reaalselt infovajadust, nende infokultuuri, samal ajal jälgida vastava eriala kohta teaduste süsteemis, võimalikke kokkupuutepunkte teiste teadusvaldkondadega, tunda erinevaid infohankimise allikaid ja vorme.

Järgnevalt psühholoogide ning teiste psühholoogiateadmisel vajavate spetsialistide (pedagoogid, sotsioloogid) infoteenindamisega seotud iseärasustest.

1. Tänapäeva psühholoogia on väga liigendatud teadus.

Rohkesti on interdistsiplinaarseid uurimisvaldkondi. Enam ei saa rääkida psühholoogiast kui klassikalisest selgepiirilisest humanitaarteadusest. Psühholoogilisse eksperimenti kaastatakse üha rohkem meditsiini, füsioloogia, bioloogia meetodeid, püüeldakse eksperimentaalteadusliku täppislikkuse poole.

Viimasel ajal on teadusharude kontseptuaalse läheduse selgitamiseks kasutatud koostsiteeritavuse analüüsi ning sellel põhjal koostatud teadusharude kaarte. Ka neid jälgides võib täheldada käitumuslike ja biomeditsiiniliste teaduste seose tugevnemist. Akadeemilise ja rakendusliku psühholoogia seosed on nõrgad.

2. Nõukogude psühholoogia on suuresti isoleeritud maailma psühholoogiast. Käesoleval ajal tunnistatakse psühholoogia Nõukogude Liidus olevat kriisis seisus, psühholoogialaseid publikatsioone avaldatakse vähe. Ilmub vaid 3 ajakirja, USA-s 200 ajakirja ja 1 ajaleht.

3. Spetsiaalset psühholoogia-alast vahendusinfosüsteemi Nõukogude Liidus ei eksisteeri. Kõige enam informatsiooni välismaal ilmunud artiklite kohta võib leida Üleliidulise Teaduslik-tehnilise Informatsiooni Teadusliku Uurimise Instituudi (ВНИИТИ) referaatajakirjast "Bioloogia", milles on ka mõned psühholoogia-alased rubriigid. Kuid referaatajakiri peegeldab vaid väikest osa maailmas ilmuvast psühholoogiakirjandusest. Paljud ajakirjad ei saabu ka ВНИИТИ-sse järjepidevalt ning meie koopiategelikele tuleb sealt tihti eitusi. Psühholoogia humanitaarteaduslike aspektide kohta võib informatsiooni leida Üleliidulise Ohiskonnateaduste Infoinstituudi infoväljaannetest. Psühholoogia rubriigid on ka paljudes harukondlike infoorganite väljaannetes. Seega on Nõukogude Liidus leiduva informatsiooni hankimiseks tarvis jälgida väga mitmete infoasutuste ja raamatukogude väljaandeid.

Näit., et olla kursis uurimustega teemal "Kutsesuunitlus", on vajalik jälgida järgmiste asutuste infoväljaandeid: Raamatupalat, ИНИОН, ВНИИТИ, ВНИЦентр, ВГБИЛ, ВНИИИИ, НИИИИИ, ВНИИТЭ, НИИОН, ГНПБ.

4. Eri infovajajate kategooriatel (tippteadlased, õppejõud, noorteadlased, aspirandid, rakenduslikel erialadel

töötavad psühholoogid) võib täheldada erinevat infokultuuri ning diferentseeritud vajadust infoteeninduse järele.

Kõrge infokultuuriga aktiivne teadlane kasutab eelkõige efektiivselt mitteformaalseid infohankimise viise (tellib koopialid vahetult autoritelt, hangib informatsiooni konverentsidelt, vahetab preprinte kolleegidega välismaalt). Eelkirjeldataud kodumaiseid vahendusinfosüsteeme kasutab ta valikuliselt, raamatukogu infotalituse poole pöörduv vaid üksikute konkreetsete küsimustega, jooksvat informatsiooni hangib iseseisvalt.

Õppetööga nõivatud uurija kasutab raamatukogu infoteenindust sagedamini, hangib informatsiooni õppetöö tarbeks, samuti suunab diplomande vajaliku informatsiooni hankimiseks raamatukogu infoosakonda.

Noorteadurid ja aspirandid on enamasti tänuhulgid infoosakonnast saadud valikteadistuse eest, kuid tegelevad ka iseseisvalt aktiivselt informatsiooni hankimisega. Palju oleneb siin teadustöö teemast ja raamatukogu infootsingu võimalustest vastaval teemal. Kahjuks puudub ülikooli raamatukogus psühholoogide informeerimiseks äärmiselt vajalik "Current Contents. Social & Behavioral Sciences".

Tuleb ette, et informatsiooni kodumaise kirjanduse kohta vajatakse eelkõige "diplomaatilise mangu" jaoks, s.t. nõukogude psühholoogiateaduses positsiooni omavate teadlaste tsiteerimiseks.

Kõige aktiivsemateks infoosakonna teenuste kasutajateks on rakendusliku suunitlusega kõrgkoolilaborite uurijad. Informatsiooni soovitakse saada nii kodumaisest kui välismaisest kirjandusest. Lala nõudlusega teemadel koostatakse nende tarvis annoteeritud bibliograafianimestikke, soovi korral tellitakse tagasisidekaartide alusel neile ka RVL-i teel vajalikku kirjandust. Rotaprintil paljundatud annoteeritud bibliograafianimestikul, mis informeerib uuestast kirjandusest kutsesuunitluses, psühhodiagnostikas, isiksuse sotsialisatsioonis ja aktiivsetes õppemeetodites, on küllalt suur tarbijaskond ning seda saadetakse ka teiste kõrgkoolide raamatukogudesse.

NÕUKOGUDE ÜHISKOND TEEL INFORMATISEERIMISELE

Ustus Agur

Viimastel aastakümnetel on ühiskondliku arengu käsitlustes üha laiemalt levinud ühiskonna informatiseerimise kontseptsioon, mille järgi globaalselt on toimumas siirdumine industriaalühiskonnast järgmisele arenguastmele - infoühiskonda. Sellele ühiskonnatüübile omastest joontest rõhutatatakse infosektori domineerivat osa rahvamajanduses, moodsa, mikroelektroonikal põhineva infotehnoloogia ja sidetehnika juurdumist ja määravat tähtsust kõigil inimtegevuse aladel, sellest tulenevaid radikaalseid kvalitatiivseid muutusi sotsiaalsfääris, inimeste elulaadis, sotsiaalsuhholoogilistes hoiakutes jne. Paljudes riikides on välja töötatud ühiskonna informatiseerimise strateegilised kavad, mille kohaselt täieliku informatiseerimiseni jõutakse juba järgmise sajandi teiseks aastakümneks.

NSV Liidu ühiskonnateadustes peeti seda kontseptsiooni pikka aega meie ühiskondliku korra ideoloogiliste alustega kokkusobimatuks. Infoühiskonna ideed tõlgendati kui imperialismi ideoloogide järjekordset katset moonutada ajaloolisel materialismil põhinevat arengupilti, ühtlasi sidudes seda tehnokraatliku mõtteviisiga. Kaudseks põhjuseks võib pidada nõukogude infotehnoloogia ja side ränka mahajäämust maailmatasemest.

Uutmise tingimustes on suhtumine ühiskonna informatiseerimisse otsustavalt muutunud. 1987.a. alguses ilmus see mõiste keskajakirjanduse veergudele. 15. juulil 1988 võttis NLKP Keskkomitee Poliitbüroo vastu määruse NSV Liidu ühiskonna informatiseerimise kontseptsiooni väljatöötamisest, mille kohaselt konkursi alusel ettevalmistatava projekti variandid tulevad pärast üldrahvalikku arutelu läbivaatamisele NSV Liidu Olemnõukogus.

Kontseptsiooni alusmaterjalides on rõhutatud informaatika ja elektroniseerimise ühtse strateegia puudumist ning meie riigi kriitilist mahajäämust arenenud tööstusriikidest. Väidetakse, et otsustavatest sammudest hoidumisel võib mahajäämus selles valdkonnas osutada pöördumatuks ning reaalset pidurdada riigi materiaalist ja intellektuaalset arengut. Esmajärguliste ülesannete hulgas nimetatakse vajadust luua ühiskonna uus infokeskkond, muuta infovahendite tootmise investatsioonipoliitikat, kujundada informatiseerimise sotsiaalne motivatsioon, arendada tema õiguslikke aluseid jne.

Eestis võib ühiskonna informatiseerimisprobleemide süstemaatilise läbitöötamise alguseks lugeda vabariiklikule juhtimise, planeerimise ja majandusmehhanismi täiustamise komisjonile 1987.a. juunis esitatud ettekannet "Eesti NSV informatsioonilise infrastruktuuri täiustamisest", milles on süsteemselt tõstatatud paljud infoühiskonna väljakujundamise probleemid. Ettekande ideed leidsid edasiarendamist stsenaariumis "Eesti NSV informatsioonilise infrastruktuuri areng" (november 1987) ning IME Probleem nõukogu poolt ettevalmistatud "IME kontseptsiooni projekti" infopoliitika peatükis (november 1988).

Konkreetsimate strateegiliste arengukavade väljatöötamist Eesti jaoks saab alustada alles pärast seda, kui on kujundatud uute sotsiaalmajanduslike mehhanismide alused. Ometi on juba praegu üksikute infosfääri segmentide arenguprobleemide arutamisel (infoturu kujunemine, raamatukogude võrgu ümberkujundamine, infoteenuste võrgu väljaarendamine jne.) kasulik silmas pidada nende kohta tulevase infoühiskonna struktuuris.

ÕLIKOOLI ARVUTIVÕRGU VÄLJAARENDAMISEST

Olo Kährik

Ühiskonna informatiseerimine on tänapäeva maailmas olulisemaid, globaalselt toimivaid protsesse. Et mitte langeda allapoole arenguriikide taset, peab sellega kaasa minema ka praegu sügavas kriisiseisundis asuv nõukogude ühiskond. Tuleb arvestada, et ka Eestis saab rääkida teadusmahukast tootmisest ja kõrgetehnoloogiast ainult koos infosfääri väljaarendamisega ja tihedas koostöös maailma juhtivate riikide infopankadega.

Informatiseerimisprotsess areneb varem või hiljem niisuguste kommunikatsioonisüsteemideni, kus põhilisteks infokandjateks ja infotöötlusvahenditeks on lokaalsed ja globaalsed arvutivõrgud. Arvutivõrkudel kui geograafiliselt eri punktides asuvate erinevat tüüpi, võimsuse ja otstarbega arvutite (ja nende seadmete) mitmesugusel viisil (koaksiaalikaabel, telefoniliin, satelliitside vms.) loodud ühendustel oli ja on veel tähtis roll ka arvutiressursside efektiivsel kasutamisel, kuid personaalarvutite kiire arengu ja odavnemise tõttu ei ole see lähitulevikus enam oluline.

Eelöeldut arvestades tuleb ka Tartu Olikoolis teaduspotentsiaali ja õppetöö kvaliteeti näha sõltuvuses informatiseerimise tasemest (nii seesiselt kui ka rahvusvahelises ulatuses), arvutustehnilisest varustatusest ja arvutivõrkude arengust. Praegu on ülikoolis tervikuna seis võrdlemisi madal - üksikud erandid välja arvatud. Õppetöö lähiviimist, elementaarsete arvutivajaduste rahuldamist teadustöös ja infosüsteemide kättesaadavust takistab arvutite puudus vähegi kaasaegsel tasemel.

Olikooli arvutivõrgu kontuurid kujundati 1985. aastal /1/, arvestades kättesaadavaid tehnilisi võimalusi. Valda-

valt kodumaisele arvutustehnikale ja andmesidesüsteemidele orienteeritud lähenemisviisi on oluliselt korrigeerinud viimaste aastate positiivsed nihked poliitilises mõtteviisis ja sellest tulenevalt ülikooli välissidemete avardamine. Kuna arvutivõrgu kontseptsioon on fikseeritud vaid kõige üldisemad kokkulepped ja soovitusel, siis pole ta olemuslikult siiski muutunud ja esitab ülikooli arvutivõrgu väljaarendamise tehnilisest küljest kolme etapina:

- terminaalide võrk arvutuskeskuse suurarvuti ressursidele juurdepääsuks * personaal- ja miniarvutite rakendamise õppe- ja teadustöös;

- võimas arvutikompleks arvutuskeskuses * personaalarvutite ühendamine allüksustes LAN-võrkudesse ja (vajadusel) nende liidus suurarvuti SNA-võrguga;

- kaasaegse sidesüsteemi rajamine ülikooli hoonete vahel ja baasvõrgu loomine * suurarvutite, LAN-võrkude ja personaalarvutite liitamine baasvõrku * väljumine rahvusvahelistesse võrkudesse.

Tervikuna saab see kava võib-olla realiseeritud aastaks 2000. Praegu töötab ligikaudu 70 terminaal (kuvarid, printerid, personaalarvutid) suurarvutiga ühendav terminaalide võrk, mis võimaldab ülikooli eri hoonetest kasutada suurarvutit EC-1060 virtuaalselt ressursse jagavas süsteemis. Nende abonentide vahel on võimalik kasutada ka elektronposti teenuseid. Arvutit kasutatakse peamiselt teadusülesannetes, vähem õppetöös. Vahetult tegijate kätte on antud münede ülikooli haldussüsteemi osade juhtimine (palgasüsteem, kaadriarvestus jt.).

Arvutivõrgu kavandamisel on püütud hinnata praegust arvutikasutust ja infoseoseid ning ankeetküsitluse põhjal kasutajate nägemust tulevase arvutivõrgust /2/. Saadud andmed on koondatud andmebaasi, mida saab võrgusõimede planeerimisel kasutada objektsüsteemi lihtsustatud mudelina. Nagu nähtub küsitlusest, huvitab ülikooli allüksusi kõigepealt elementaarsemi kohaliku arvutusbaasi väljaarendamine, siis vahetu juurdepääs teadusraamatukogu bibliograafilisele informatsioonile ja ülikoolisisesele teabele (käskkirjad, laoseisud jms.). Otseselt ei nähtu vajadust teadusandmete

integreerimise järele ei ülikooli sees ega ka laiemas ulatuses. Loomulikult tuleb siinjuures arvestada, et informaatiseerimise vajaduse mõistmine on alles algusjärgus. Igatahes hajusalt paikneva informatsiooni järele vajadus on ja arvutivõrk annab ainukese mõistliku vahendi niisuguse informatsiooni kogumiseks ja operatiivseks kättesaamiseks.

Kirjandus

1. Кяхрик Ю., Тапфер Ю. О проблемах создания университетской сети ЭВМ // Теоретические и прикладные вопросы математики: Тезисы докладов конференции. Тарту, 1985. Ч.II. С. 68-70.

2. Tartes I. Lokaalse arvutivõrgu mudeli koostamine tegelike infoseoste põhjal: Diplomitöö. Trt., 1987. 46 lk. Käsitliri TO programmeerimise kateedris.

RAAMATUKOGU KUI INFOSÜSTEEM

Urmas Aunin

Raamatukogude arengusuundade prognoosimisel ja kontseptsioonide koostamisel on saanud tavaks käsitleda raamatukogusid infosüsteemidena. Vaatamata põhimõistete - informatsioon ja süsteem - mitmetähenduslikkusele ja ebamäärasusele, võib üritada uurida raamatukogu kui infosüsteemi, mille eesmärgiks on kindlustada ühiskonna teatud struktuure võimalikult ammendava, täpse ja hõlpsasti kättesaadava teabega. Oldise süsteemiteooria järgi eristatakse süsteemide koostises elemente, elementide omadusi, elementidevahelisi

seoseid ning elementide seisundeid. Ohiskonna informatiseerimise kontseptsiooni kohaselt lähtutakse infosüsteemide taseme ja potentsiaali hindamiseks infotöötlusvahendite seisundist. Seetõttu võtame vaatluse alla teatud osa infosüsteemi elementide - infotöötlusvahendite - seisundi meie raamatukogudes.

"Eesti nõukogude entsüklopeedias" defineeritakse süsteemi kui omavahel seotud elementide terviklikku kogumit. Süsteemi terviklikkus on tagatud seda kindlamini, mida kindlamalt on tema elemendid omavahel seotud.

Milline on infotöötlusvahendite seostatuse aste raamatukogudes? Hetkel tõstetakse neist esile arvutustehnikat. Arvutid on aga ainult üks osa vahenditest, mille eesmärgiks on raamatukogu infokandjate sisu avamine, tutvustamine, propageerimine. Arvutustehnika ilma vastavate välisseadmeteta, ilma teiste infotöötlusvahenditega sidumata ei anna veel lugejale rahuldavat tulemust. Koos arvutitega on raamatukogule vaja printereid, skanneerimis- ja faksiimileaparaate, arvutustehnika peab olema seotud paljundus-, trüki- ja side- tehnikaga kompleksseks infotehnoloogiaks. Korralike välisseadmete puudumine diskrediteerib arvutustehnika, mõnikord võib aga põhjustada automatiseerimise täielikku läbikukkumist.

N. Liidus arvutite välisseadmeid peaaegu ei toodetagi.

Süsteemne uuring eeldab, et ühtaegu süsteemi üksikute elementide uurimisega tuleb vaadelda elementide kogumit kui tervikut, s.t., iga süsteemi võib vaadelda ka mingi kõrgemat järku süsteemi elemendina. Seega on näiteks ülikooli raamatukogu ülikoolisisese, üle-eestilise ja üleliidulise infosüsteemi üheks elemendiks. Jällegi kerkib küsimus, kuidas on lugu elementidevaheliste seostega? Peab ütleva, et mainitud infosüsteemides on elemendid suhteliselt nõrgalt, enamasti puhtformaalselt seotud. Eriti nõrgalt on raamatukogud seotud infotöötlusvahendite tasandil. Kuidas areneb andmeside? Millega seletada meie sidekanalite äärmist nõrkust? Miks ei rakendata ISBN-i, mis oluliselt kergendaks infovahetust? Miks ei kasutata vöötkoodi?

Sisuliselt on üleliiduline infosüsteem ülemaailmsest ära lõigatud. Jääb mulje, et Nõukogude riigi tegevus ongi väljendunud elementide vaheliste seoste pärssimises ja lõhkumises, olgu see siis majandus-, sotsiaal-, rahvus- või infosüsteemides. Igas süsteemis on järjekindlalt püütud luua ühte ülielementi, mida kohustuslikult peaksid läbima kõik elementidevahelised seosed, otsesidemeid välditakse. Ülielementide loomise põhjenduseks on väide, et nn. täissüsteeme, kus kõik elemendid on ühendatud kõigi teiste elementidega, pole võimalik juhtida. Iseasi, kui kaugelt ja kui kõrgelt on vaja juhtida. Automatiseeritud juhtimissüsteemid ei ole tänini N. Liidus korralikult tööle hakanud. Põhjuseks on liigne tsentraliseeritus ja reaalsete sidemete puudumine elementide vahel. Põhimõtteliselt samad probleemid võivad tekkida ka info- ja juhtimissüsteemide loomisel raamatukogus. Näiteks arvutivõrgu paigaldamisel raamatukogusse tuleb otsustada, kas on otstarbekam kasutada üht suurt kesket arvutit paljude terminaalidega või mitut kiire kanaliga ühendatud, kuid suhteliselt autonoomset miniarvutit.

Süsteemiteoorias tunnustatakse asjaolu, et süsteem sisaldab endas komponenti, mida ükski element ei sisalda. L. Bertalanffy aforistlikku iseloomustust mööda "süsteem pole elementide summa, süsteem on elementide summa pluss veel midagi" See salapärane "pluss-veel-midagi" on nagu süsteemi vaim, mis süsteemi kohal hõljub. Milline on ülikooli raamatukogu vaim?

KVANTITATIIVSED UURIMISMEETODID RAAMATUKOGUNDUSES

Tiina Norberg

Kvantitatiivsete uurimismeetodite kasutamine raamatukogunduses on suhteliselt uus nähtus. Esimesed publikatsioonid selles vallas ilmusid selle sajandi 30. aastatel. Raamatukogu kui paljuski arvuliselt mõõdetavate parameetrite kogum on ergutanud spetsialiste välja töötama erinevaid kvantitatiivseid uurimismeetodeid. 1950. aastate lõpus, 1960. alguses toimus välismaal seoses arvutustehnika laiaulatusliku kasutusele võtmisega murrang ka teoreetilises ja rakenduslikus raamatukogunduses. Tekkisid võimalused suurte andmemassiivide salvestamiseks arvutimallu (raamatukogus - fond, lugejaskond, töötajaskond, raamatukogustatistika). Arvutisse sisestatud andmete puhul on võimalik paindlikumalt kasutada mitmeid käsitsitöötluks mõeldud kvantitatiivseid meetodeid, konverteerides neid masinloetavas vormi. Ettekandes vaadeldakse võimalusi vastava tarkvara loomiseks.

Oluline mõistetering on järgmine:

- modelleerimine ja mudelid, eelkõige nende kvantitatiivne aspekt;
- süsteemianalüüs, eelkõige hierarhiliste süsteemide ehitus;
- süsteemisimulatsioonid arvutil.

Need kolm suunda on rakendatavad süsteemide juhtimisel ning reaalsel maailma jäljendavate mudelite konstrueerimisel. Nende abil püütakse vaadelda mingi süsteemi paljusid aspekte üheaegselt ning vastastikustes seostes. Mudelsimulatsioonid arvutil võimaldavad süsteemi muuta ja uut varianti arvutil läbi mängida. Ettekandes käsitletakse nende rakendamist niisugustes raamatukogutöö valdkondades nagu raamaturinglus, sellega seonduva fondi koostise ja paigutuse uurimine ning optimaalse laenutuspoliitika väljatöötamine (Markovi protsess, Monte Carlo meetod jm.).

АНАЛИЗ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ ЧИТАТЕЛЕЙ НБ ТГУ

Инна Савихина

Прогресс науки, техники, культуры сегодня в огромной степени зависит от того, насколько рационально организована и эффективно функционирует информационная система. Растущий поток информации требует постоянного совершенствования работы всех информационных служб. А это невозможно без детального анализа факторов, влияющих на полноту использования информационных ресурсов.

Одной из важнейших задач информационного отдела НБ ТГУ является регулярное изучение информационных потребностей читателей с целью наиболее полного и своевременного их удовлетворения. Хорошую базу для такого исследования составляют заказы читателей на издания, отсутствующие в НБ ТГУ, т.е. заказы по МБА и в ВИНИТИ. Данный статистический анализ заказов был проведен при помощи ЭВМ. Такой анализ позволяет определять потребности читателей в различных источниках информации, давать рекомендации по пополнению основных фондов библиотеки, прогнозировать интенсивность использования МБА и ВИНИТИ, как главных звеньев единой системы информационного обслуживания, в ближайшем будущем.

Проведен сравнительный анализ использования МБА и ВИНИТИ различными читательскими группами. Особое внимание уделено профессорско-преподавательскому составу, студентам и аспирантам ТГУ, самым активным и заинтересованным потребителям информации.

Исследование также заключало выяснение информированности читателей, их умения пользоваться инфоизданиями. Выявлена закономерность использования инфоизданий при заказе литературы.

Результаты анализа информационных потребностей читателей учтены в работе отдела информации. На их основании даны необходимые рекомендации отделу комплектования.

REAALTEADUSTE INFOTEENINDAMISE PROBLEEME

Tiiu Tarkpea

On üldteada tõde, et aastakümneid kasutusel olnud infoteeninduse vormid on madala efektiivsusega, sellest tulenevalt nähakse kaasajal võimalust kvalitatiivseks hüppeks ainult arvutustehnika baasil. Jäädes meie võimaluste juures reaalsuse pinnale, oleks arutu vana kaev kinni ajada enne uue kaevamist.

Ettekanne üldistab mõningaid kogemusi ning lahkab probleeme, mis on tekkinud reaalteaduste (füüsika, keemia, matemaatika) infoteenindamisel traditsiooniliste meetoditega. Lähemalt tõsiarvest, et tarbijad seisavad kahe jalaga maa peal ega nõua võimatut, kuid seda, mis on võimalik, tahaksid saada kõrgele tasemele.

Millega mõista infotöö taset? Kõrgeim eesmärk - tarbija rahulolu - ei ole mõõdetav suurus ning seetõttu on välja kujunenud mitmed erinevad töö aspekte kajastavad alused.

1) Arvuline aruandlus. Tavapärane arusaam: mida suuremad on arvud, seda paremini on töötatud, seda kõrgem on tase. Sama hästi kehtib seos: mida suuremad on arvud, seda suurem on infomüra ja madalam kvaliteet.

2) Raamatukogu kasutajate anketeerimine. Valimist jäävad kõrvale need, kes infot küll vajavad, kuid raamatukogu kasutavad äärmiselt vähe.

3) Teaduslik uurimistöö.

4) Esinemised konverentsidel, seminaridel. Artiklite publitseerimine. Prevaleeriv on suund infotöötajalt infotöötajale, rohkem tuleks pöörduda infotarbija suunas.

5) Propagandaüritused.

Ühegi mõõtmiskomponendi tähtsust alahindamata on nendel üks põhiline puudus - tööst ei anta aru mitte sellele, kes infot tarbib, vaid sellele, kes maksab palka. Sellele vastuolo

ületamiseks tuleb infotarbija muuta töö andjaks ning auto-
maatselt muutub eelnev mõttisprobleem pseudoprobleemiks,
jääb ainult üks hindamiskriteerium - tarbija rahulolu.

Järgnevalt olgu välja pakutud üks võimalus infotöö kva-
liteedi tõstmiseks ülikoolis. Siinkohal rõhutan, et jutt
käib reaalteadustest, kus uuritavad probleemid on kitsad
ning nõuavad põhjalikke erialaseid teadmisi. Suund võiks ol-
la selline, et kateedrite, laborite, lepinguliste uurimis-
rühmade juures oleks koosseisuline infotöötaja. Praegu
kasutusel olev referentide süsteem on anakronism. Ei maksa
end petta naiivse ettekujutusega, et mingite abstraktsete
"tundide" andmine (tulgu need siis teaduslik-metoodilise või
õppekoormuse arvelt) stimuleerib kedagi hästi töötama. Hin-
nates infovahendaja rolli nii madalalt, saame oksa, millel
ise istume.

Kas kateedri juures töötaval erialainfospetsialistil ei
tule viimaks tööst puudus? Vaevalt küll, kui ta peab pide-
valt valikteadistama kümnekond teadusliku- ja õppetöö tee-
mat, tellima selleks optimaalsei hulgal vahendusinfot, va-
rustama uurijaid originaalmaterjalidega, töötama infokeskus-
tes üleliiduliste ja välismaiste andmebaasidega, looma ka-
teedrite vajalikke andmebaase jms. Loomulikult lasuks tal
vastutus kateedri vajaliku õppe- ja teaduskirjanduse komp-
lekteerimise eest raamatukogule, ta peaks olema aktiivse
komplekteerimise initsiaator-organisaator kateedris ning
erudeeritud vahendaja kateedri ja raamatukogu vahel. Tööd
paistab olevat üle ühe töötaja võimete piiride.

Probleem tekib sellest, kust võtta nii universaalseid
infotöötajaid. Sellel kohal töötav inimene peab olema spet-
sialist kahel alal - teenindataval erialal ja infotöös. Kui-
das neid kahte külge mõistlikult integreerida? Ainult sel
teel, et tulevane erialaspetsialist juba stuudiumi vältel
õpib individuaalprogrammi alusel infotööd. Erialaseid
nõudmisi ma siinkohal ei puuduta, kuid infotöö spetsiaalsus
peaks hõlmama järgmisi valdkondi: arvutiõpetus, keeleõpe-
tus, infotarbimise õiguslikud alused, patendiinfo, praktika
raamatukogus ja infokeskustes jne. Nende erinevate alalõiku-
de õppejõud on Tartu ülikoolis olemas, tõenäoliselt saaks

abi ka TPedi-st ja Infoinstituudist. Selliselt koolitatud infotöötaja peaks olema võimeline kaasa minema kõikide uuendustega, mille tingib info muutumine kaubaks ka NSV Liidu tingimustes.

Eelnevaga on tihedalt seotud ka infotöötajate täiendusõppe probleem. Loodetavasti aja jooksul paraneb nii infotöö materiaalses kui ka võimalus lävida üliõpiliste ning välismaiste andmebaasidega, kuid kahtlen, kas me oleme oma teadmiste taseme poolest selleks praegu valmis. Sellest on konverentsidel-seminaridel küll räägitud, kuid ikka peab reainfotöötaja oma teadmisi täiendama terahaaval tarkusi nokkides. Minu arvates peaks vabariigis toimima pidev kursuste süsteem infotöötajate kvalifikatsioonitõstmiseks. Usun, et Tartu ja Tallinna spetsialistid on võimelised kokku panema asjalikud programmid, mis hõlmaksid tänapäeva infotööd AB-st kuni kõrgeima olemasoleva tasemeni. NIKKP-is pakutav täiendusõppe süsteem ei rahuks väga mitmel põhjusel.

Ettekandes väljapakutud tee seab keskmesse inimese, kelle abil saavad tihedama seose raamatukogu, infokeskused ja teaduse tegijate maailm.

TEKSTI INFORMATIIVSUS - MILLEKS JA KUIDAS?

Kaja Kell

On väga oluline, et teaduslik-tehnilises tekstis sisalduv info jõuaks lugejani/kuulajani võimalikult kadudeta. Seejuures ei tohi info kättesaamine tekstist nõuda tarbetult suuri jõupingutusi. Efektiivne infovahendus peab pöörama tähelepanu nii tutvustava materjali sisulisele väärtusele kui esitusvormile. Ka äärmiselt vajalik ja huvitav teave võib halva keelelise või visuaalse esitusvormi tõttu tähele panemata jääda.

Uurimused on näidanud, et teaduslik-tehniline tekst muutub isegi spetsialistist lugejale järjest raskemini jälgitavaks. Sellele tendentsile pole suudetud rahuldavat selektust leida. Viitamisest üha kasvavale infovoole ja üha kitsamale spetsialiseerumisele jääb ilmselt väheks.

Meie maa tehnikainfosüsteemi poolt vahendatavates materjalides ei arvestata potentsiaalse auditooriumi erialast nivood ega keelelisi võimeid: oskustöölisele ja ülikooli professorile lähenetakse sama moodsuga.

Tekst funktsioneerib efektselt siis, kui ta on informatiivne, kui temas sisalduv info jõuab lugejani, s.t. kui tekst on arusaadav ja mõjutab lugejat autori poolt soovitud suunas, - seega usutav ja veenev.

Lugeja võib veenvaks pidada ainult sellist teksti, millest ta on aru saanud. Lugeja peab suutma teksti vähemalt selle põhilise kommunikatiivprogrammi suhtes adekvaatselt interpreteerida. Teksti interpreteerimise adekvaatsuse astet võib vaadelda kui informatiivsuse mõõtu. Absoluutne adekvaatus pole muidugi reaalselt võimalik. Takistuseks saavad teksti autori ja lugeja individuaalpsühholoogilised erisused.

Lisaks esmasele informatiivsusele (n.-ö. autorikasvatustlik informatiivsus) võib tekst osutada lugeja jaoks informatiivseks ka mingitel autori kommunikatiivsete eesmärkide suhtes kõrvalistel kaalutlustel. Sel juhul on tegemist teisese informatiivsusega.

Teksti informatiivsuse analüüsimisel tuleb arvestada järgmisi momente:

- teksti informatiivsus on rangelt pragmaatiline tunnus
- tekst saab olla informatiivne ainult konkreetse retsiptendi jaoks;
- teksti informatiivsus on suhteline tunnus - ta ei näita tekstis sisalduva info absoluutset määra, vaid seda, milline osa infost on kättesaadav retsiptendile;
- teksti informatiivsuse objektiivne määramine nõuab kompleksset lähenemist, selleks tuleb tingimata läbi viia eksperiment.

Kasutatavad eksperimendi metoodikad võib jaotada kahte gruppi. Ohel juhul püütakse võimalikult vähese aja- ja töökuluga, varem väljatöötatud algoritmi kasutades määrata teksti ligikaudne informatiivsus suhteliselt laia auditooriumi jaoks. Teisel juhul kasutatakse täpsemaid ja töomahukamaid meetodeid nii auditooriumi kui teksti analüüsimisel eesmärgiga selgitada välja, miks nimelt üks või teine tekst ühele või teisele auditooriumile informatiivseks osutub.

Teksti informatiivsust mõjustavate faktorite kompleksne analüüs on väga töomahukas. Näit. töid Gray ja Leary oma klassikalises uurimuses 1935.a. välja 228 erinevat ingliskeelse teksti informatiivsust mõjutavat faktorit. Seejuures leidsid nad, et tunnuseid, mida on otstarbekas võtta aluseks ulatuslikumate tekstide praktilisel analüüsimisel, jääb järele ainult 17.

Teksti informatiivsuse määramise algoritme ja valemeid (peamiselt küll ingliskeelse materjali jaoks) on välja pakutud väga palju. Ainuüksi "eriti õnnestunud variante" loendatakse kolmekümne ringis.

Suur osa tänapäeva informatsiooniindusel kasutatavatest valemitest põhineb Rudolf Fleschi lugemiskerguse valemil (*reading ease formula*):

$$LH = 0.1338 X_1 + 0.0645 X_a - 0.0659 X_i - 0.7502,$$
 kus LH - loetavuse hinne 7 palli süsteemis (0 - väga kerge, 7 - väga raske),

X_1 - lause pikkus (keskmise sõnade arv lauses),

X_a - afiksrite arv,

X_i - isikuviidete (s.o. inimeste viitamise kordade) arv.

Fleschi valemi paikapidavust on väga põhjalikult kontrollitud ja tõestatud. Samal ajal on aga välja toodud ka rida puudusi. Teaduslik-tehnilise teksti hindamisel pole valemi struktuurist tulenevaid probleeme täheldatud, küll aga märgitakse mõningaid praktilist analüüsi raskendavaid eba-kohti:

- kaalukaim tunnus - lause pikkus - on ilmset veidi üle tähtsustatud;

- afiksrite kokkulugemine on töomahukas (eestikeelse materjali puhul põhjustaks kindlasti ka eriarvamusi "mängu-

reeglite" kohta);

- isikuviidete käsitlemisel tekib arusaamatusi ja eri-arvamusi;

- hindeskaala 0-7 on paljudele kasutajatele võõras (oma täiendatud kaheosalises valemis võttis Flesch kasutusele skaala 100 - väga kerge - 0 - väga raske).

Suur osa Fleschi valemil põhinevaid hilisemaid analüüsieskirju eeldab ühe või teise ingliskeelse lugemisõpetuse tarbeks koostatud sõnaloendi kasutamist ega paku seetõttu muukeelse teksti seisukohast erilist huvi.

Praktilise kasutamise seisukohalt võiks ehk enam huvi pakkuda Farri, Jenkinsi ja Petersoni modifikatsioon Fleschi täiendatud kaheosalisest valemist:

$$LK = 1.6n - LP - 31.5,$$

kus LK - lugemise kergus,

n - ühesilbiliste sõnade arv 100 sõna kohta,

LP - lause keskmine pikkus (sõnade arv).

Omaette grupi moodustavad mitmesugused tähikumeetodid, näit. klassikaline Taylori meetod, mis nõuab vähemalt 250 sõna sisaldava tekstilõigu kasutamist. Iga viies sõna asendatakse alati ühesuguse pikkusega tähikuga. Siis palutakse katseisikute grupil täita tähikud nende arvates sobivate sõnadega. Tulemust mõõdetakse õigete vastuste arvuga.

Kirjeldataud meetodite eeliseks on nende suhteline lihtsus. Neid on palju kasutatud ning saadud suur hulk võrdlusalust materjali. Suurema hulga tekstide analüüsimine jooksva töö käigus peaks paratamatult toimuma ühe või teise eespool kirjeldatud tüüpi valemi järgi.

Põhjalikuma analüüsi läbiviimisel on siiski otstarbekam kasutada "tundlikumaid" meetodeid.

Kui teksti informatiivsust mõjustavaid formaallingvistilisi tunnuseid on nende meetoditega kaudselt siiski võimalik mõõta, siis ekstralingvistilisi tunnuseid, nagu teksti üldine suunitlus, predikatiivne struktuur, põhikontseptsiooni avamise loogiline skeem, on väga raske arvesse võtta.

Kasutades eespool kirjeldatud meetodeid, pole retsiptendi individuaalspsühholoogiliste iseärasuste ja verbaalse võimekuse arvesse võtmine reaalne, ent põhjalikumal analüü-

simisel tuleb seda siiski teha.

Näit. venekeelse tekstimaterjali mikro- ja makrostruktuuri analüüsil põhinevate informatsioonilise sihtanalüüsi meetoditega läbiviidud uurimusest nähtub, et eksisteerib tavapäraste sotsioloogiliste tunnustega (haridus, tööala, emakeel jms.) eritlematu semiootilis-psühholoogiline grupp, kes moodustab umbes 10% igast auditooriumist. Selle grupi ainsaks selgelt väljendatud ühisjooneks on äärmine suutmatuse opereerida ka hästi tuntud mõistetega, erijooned stampkeelendite tajumisel. Et eespool kirjeldatud grupi tekkimine pole seotud emakeele taustaga, näitab Eesti Informatsiooni Instituudis (EII) vene ja eesti keelt valdavate katseisikutega paralleelselt läbiviidud analüüs, kus selle grupi osa oli mõlemal juhul stabiilne.

Tootmiskogemust tutvustavate (infolehe-infokaardi) tekstide informatiivsuse analüüs EII-s kujutas endast teadaolevatele andmetele esimest katset rakendada teaduslik-tehnilise teksti hindamiseks informatsioonilise sihtanalüüsi meetodit, mis on välja töötatud eelkõige ühiskondlik-poliitilise teksti jaoks.

Erialgselt on võimalik anda järgmisi üldisi soovitusi.

Laiale tarbijaskonnale mõeldud infomaterjal ei saa kujutada endast "ideaalteksti". Kõigile sobivat "ideaalteksti" pole olemas. Edukalt funktsioneerib ainult selline tekst, millel on oma kindel adressaat. Orienteerimine "keskmisele" lugejale, veel enam aga "kõige rumalamale", ei anna soovitud tulemusi.

Gruppidevaheliste erinevuste mõju vähendamiseks retseptsioonil tuleks hoiduda (üldjuhul suhteliselt grupispetsiifiliste) emotsionaalset hinnangut sisaldavate komponentidega liialdamisest.

Teksti loogiline struktuur peaks olema selgesti haaratav, ülevaatlik ja läbimõeldud.

Tuleb arvestada, et paljud (eriti majandusvaldkonda kuuluvad) üldtuntud terminid on osa auditooriumi teadvuses mitmesugustel põhjustel läbi teinud retseptsiooni raskendavaid nihkeid, sel juhul on väga oluline konteksti selgus. Tuleb arvestada, et isegi oma eriala terminoloogiat tunneb

tunduv osa auditooriumi üsna halvasti.

Pikad, hargneva struktuuriga, näiliselt väga täpsed laused osutuvad üldiselt raskesti haaratavateks.

Joonised, ülevaatlilikud tabelid jms. on reeglina teksti sisse paigutatud arvandmetest ja sõnalisest kirjeldusest vastuvõetavad.

Infomaterjalide koostajal tuleb paratamatult orienteerida tegelikule lugejaskonnale. Ei ole alust loota, et neid materjale vajavate tööstusspetsialistide ja materjale vahendavate infotöötajate tekstilise tegevuse efektiivsust saaks spetsiaalsetel kursustel vms. viisil tõsta.

INFORMATSIOONI VASTUVÕTMINE LUGEJA POOLT: ILLINOLOOGILINE ASPEKT

Olle Must

1. Ettekandes käsitletakse trükitud informatsiooni vastuvõtmise näitajaid - lugejate poolt tehtud allakriipsutusi, märkusi tekstile ("Illino" /lad.k./ "määrima") jms. Kasutatud on Tartu Ülikooli Raamatukogu ja O.Lutsu nim. Tartu Linna Keskraamatukogu materjale.

2. Autor eristab 3 illinoloogia aspekti.

1) Barbaarne - a) lugejast sõltuv - lehtede väljarebimine, pastapliiatsi või tindiga tehtud märkused, allakriipsutused, ebatsensuursed mõtteavaldused jne.; b) lugejatest sõltumatu - ametlikult käibiv infoteenindusvorm (nn. ringpost), kus infotarbijale edastatakse näit. ajakirjast välja rebitud artikkel, samuti teadusvälised infokaod, kus lugejani jõuavad välisajakirjad originaalist tunduvalt õhemal kujul.

2) Teksti uurimuslik läbitöötamine - hariliku pliiaatsiga tehtud märgid tekstile, ka hiljem kustutatud allakriip-

sutused. Teksti teaduslik läbitöötamine eeldab paratamatult mingite märkide tegemist huvipakkunud lühikestele. Kuni puudub kättesaadav paljundustehnika, on selle vastu võitlemine praktiliselt teostamatu. Antud patust pole puhtad ka kõige silmapaistvamad teadlased. Nõukogude Liidus on põhjalikult uuritud V.I.Lenini teadustöö metoodikat ning tema poolt tehtud märkustele raamatutes on pühendatud mitmed artiklid.

3) Loomulik kulumine - enamkasutatavate lehekülgede määrdumine, lehenurkade kulumine kuni pudenemiseni jne.

Õppeotstarbel kasutatud tekst on praktiliselt määratud surmale. Seda tuleb teadvustada kirjandust soovitavatele õppejõududele. Lahendusteks oleks massiliseks õppetööks (ühiskonnateadused jms.) kasutatavate teaduslike tekstide paljundamine õppematerjalina trükkis või siis kserotehnika abil.

4. Käesoleva uuringu objektiks on valitud: a) üldkasutatav õppekirjandus; b) nõutavad ühiskonnateaduslikud raamatud, mida raamatukogudes intensiivselt kasutatakse.

5. Metoodika. Raamatukogudes on raamatu tee reeglina jälgitav ning sama raamatu kasutajaskonna üldpiilt eri eksemplaridel eri raamatukogudes määratav (raamatu kasutaja-kaart). Tänu sellele saab a) hinnata iga eksemplari kasutajaskonda ning tähistada see vastavate koodidega; b) kanda iga eksemplari illinoloogiline materjal koondtabelisse ning seda võrdlevalt analüüsida.

6. Valdava osa uuritud raamatute puhul on täheledatav raamatute üksikute osade vastuvõetus tugevaid erinevusi. 15-30% (keskm. 22%) (nõutavate!) raamatute mahust ei väljenda põhjalikuma "omandamise" jälgi.

7. Ignoreeritud osade puhul on autorianalüüsi andmetel see 60-80% osas tingitud raamatu tekstist (aktuaalse teabe vananemine liiga pika kirjastustsükli tulemusena; ideoloogiline "älekindlustatus" e. nn. "riigilõiv" tekstis (enne 1985.a. kirjutatud teoste puhul); lugejanõudluse ja lugejate algteadmiste väär hindamine autori enese poolt jne.).

8. Illinoloogiliselt töödeldud osade puhul on autori-analüüsi andmetel 40% osas tunda teksti uurimuslikku läbitöötamist lugejate poolt, 40% osas isikliku arvamuse, ülla-

tuse väljendamist, seda eelkõige "riigilõivuga" tekstide osas. 20% osas on autorite arvates tegemist teksti mittemõistmisega.

9. Illinoloogia kuulub eelkõige teadusmeetriliste uurimismeetodite hulka. Autoritele on ta vajalik kui väärtuslik tagasiside vorm. Infotöö aspektist väärtustab teda just autorialalüüs.

SISUKORD

O. Must. Ülikooli raamatukogu infotöö olevik ja tulevik...	3
L. Peep. Rahvuslik ülikool ja rahvusteaduste infoteenindus	6
A. Ainz. Rahvusbibliograafia informatiivsusest.....	9
L. Lumi. Välismaise eesti raamatu ja <i>Estonica</i> leidumus	
Eesti Rahvusraamatukogus.....	12
M. Künnik. Bibliograafiline andmebaas "Tartu ülikool".....	13
A. Kütt. Info rahvusteadustele: probleemid ja perspektiiv.	16
M. Meltsas. Psühholoogide infoteenindus Tartu Ülikooli	
Raamatukogus.....	18
U. Agur. Nõukogude ühiskond teel informatiseerimisele.....	21
O. Kährrik. Ülikooli arvutivõrgu väljaarendamisest.....	23
U. Aunin. Raamatukogu kui infosüsteem.....	25
T. Norberg. Kvantitatiivsed uurimismeetodid raamatukogun-	
duses.....	28
M. Савикина. Анализ информационных потребностей читателей	
НЕ ТТУ 29	29
T. Tarkpea. Reaalteaduste infoteenindamise probleeme.....	30
K. Kell. Teksti informatiivsus - milleks ja kuidas?.....	32
O. Must. Informatsiooni vastuvõtmine lugeja poolt: illi-	
noloogiline aspekt.....	37